DOI: [10.32702/2307-2105-2019.3.6](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.3.6)

УДК:336.763

*Н. П. Резнік,
д. е. н., професор, завідувач кафедри біржової діяльності і торгівлі
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
Ю. А. Лещук,
аспірант, Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, м. Умань*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ВИКОРИСТАННЯ СКЛАДСЬКИХ СВІДОЦТВ НА БІРЖОВОМУ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

*N. P. Reznik
Doctor of Economics, head of Department of exchange activities and trade,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv
J. A. Leschuk,
Postgraduate student,
Pavlo Tychyna uman state pedagogical university, UMAN*

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM OF USE OF STOCK CERTIFICATES ON THE EXPORT MARKET OF AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE

Статтю присвячено проблемі формування прозорого ліквідного організованого аграрного товарного ринку України. Доведено, що біржова інфраструктура, доповнена системою центрів віддаленого доступу в районах області, дозволить сільськогосподарським товаровиробникам самостійно виходити на ринок, минаючи посередників. Аргументована доцільність впровадження моделі ціноутворення на зерно в господарську практику сільськогосподарських товаровиробників, що підвищить прибутковість виробництва зерна і знизить роздрібні ціни на продукцію його переробки та створить додаткові робочі місця в сільській місцевості. Обґрунтовано, що при імплементації моделі збуту зерна за участю інформаційно-консультативних центрів, сприятиме ефективному плануванню виробничих і збутових витрат, підвищенню обізнаності сільськогосподарських товаровиробників про позитивні моменти, пов'язані зі збутом зерна з використанням механізму біржової реалізації зерна.

The article is devoted to the problem of the formation of a transparent, liquid, organized agricultural commodity market in Ukraine. It has been shown that the stock infrastructure, supplemented by the system of remote access centers in the regions of the region, will allow agricultural commodity producers to enter the market independently, passing through intermediaries. The expediency of introducing the grain pricing model into the economic practice of agricultural producers is justified, which will increase the profitability of grain production and

reduce retail prices for products for processing and create additional jobs in rural areas. It is substantiated that in implementing the grain marketing model with the participation of information and consulting centers, it will contribute to efficient planning of production and marketing costs, increase of awareness of agricultural producers about the positive moments associated with the marketing of grain using the mechanism of stock sale of grain. The necessity of forming a transparent liquid agricultural market in Ukraine, ensuring price stability on agricultural products and operations in the domestic market for the supply of agricultural products between related parties, as well as the export control of the movement of agricultural products across the state border to ensure food security of the population was emphasized. and food control of Ukraine. The importance of creating an electronic bidding system for the purchase and sale of agricultural products for state needs has been proved, which will enable the analysis of the movement of agricultural products and material and technical resources, as well as the decision on related issues at the least cost. It is noted that in order to ensure effective state price regulation it is necessary to stimulate the creation of regional grain monitoring systems at difficult prices for grain, the state of demand and supply, costs and profitability of grain production, as the agroindustrial complex of Ukraine, in the current conditions of globalization, proves the necessity of radical restructuring of the entire system of economic relations, covering the production, distribution, circulation and consumption of agrarian products.

Ключові слова: біржовий товарний ринок; ринок сільськогосподарської продукції; форвард; ф'ючерс; просте складське свідоцтво; ринок складських свідоцтв.

Keywords: exchange commodity market; agricultural market; forward; futures; simple warehouse certificate; warehouse market.

Постановка проблеми. Розвиток агропромислового комплексу України, у сучасних умовах глобалізації, доводить необхідність докорінної перебудови всієї системи економічних відносин, що охоплює виробництво, розподіл, обіг і споживання аграрної продукції. Виробники аграрної продукції намагаються стати повноправними учасниками аграрного ринку, однак його функціонування неможливе без створення відповідної інфраструктури, яка забезпечить вільний рух агропромислової продукції, сільськогосподарської сировини, продовольства та засобів виробництва від виробника до споживача..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи організаційно-економічного механізму державного регулювання зернового ринку України знайшли своє відображення у працях відомих вітчизняних науковців: В.Г. Андрійчука, П.І. Гайдуцького, В.П. Горьового, Б.В. Губського, М.В. Зубця, В.П. Ситника, О.М. Шпичака, І.Г. Кириленка, Ю.С. Коваленка, О.П. Комарницької, Л.Л. Панкратової, Н.П. Резнік, П.Т. Саблука, М.О.Солодкого, О.М. Сохацької, А.М. Слободяник, Г.О. Шевченко, В.О. Яворської та інших провідних вчених-економістів.

Водночас необхідність формування прозорого ліквідного організованого аграрного товарного ринку країни, забезпечення цінової стабільності на продукцію сільського господарства та операцій на внутрішньому ринку щодо поставки сільськогосподарської продукції між пов'язаними особами, а також здійснення експортного контролю переміщення сільськогосподарської продукції через державний кордон для забезпечення продовольчої безпеки населення та контролю продовольства України. потребує подальшого поглибленого вивчення.

Метою даної статті є висвітлення розроблених пропозицій щодо удосконалення організаційно-економічного механізму використання складських свідоцтв на біржовому ринку сільськогосподарської продукції України.

Виклад основного матеріалу. В стабілізації і розвитку зернового ринку особливе місце займає цінове регулювання. У той же час розглядати його у відриві від кредитування і зовнішньої економічної діяльності безглуздо, так як пропадає повнота картини, і, отже, комплекс заходів державного регулювання стає неефективний [1].

Заходи і механізми повинні розроблятися одночасно з прогнозами виробництва і споживання зерна, світової кон'юнктури і рівня перехідних запасів на державному і обласному рівнях. Повинні здійснюватися моніторинг та контроль стану і перспектив розвитку ринку зерна в Україні [2].

Необхідно відзначити, що для ефективного виконання покладених функцій необхідно раціональне і професійне використання інформаційного простору. Зокрема, створення електронної системи торгів із закупівлі та продажу сільськогосподарської продукції для державних потреб дозволить реалізувати:

- забезпечення технологічних зв'язків з використанням сучасних інформаційних технологій віртуального простору;
- можливість проведення аналізу руху сільськогосподарської продукції та матеріально-технічних ресурсів, а також прийняття рішення по зв'язаних з цим питанням з найменшими витратами;
- аналіз фінансових і товарних потоків на обласному та місцевому рівнях;
- забезпечення конкурентності торгів і контролю за використанням бюджетних коштів;
- створення єдиного інформаційного, економічного, фінансового інформативного простору в сфері закупівель сільськогосподарської продукції для державних потреб [3].

Контролююча функція вкрай важлива: на основі інформації котирувальних комісій біржових майданчиків про ринковому рівні цін на зерно (товарна котирування) їй здійснюється контроль податкової бази на основі рівня біржових цін [4, 5]. Це, в свою чергу, сприяє скороченню частки тіньового ринку; збільшення обсягу зібраних податків і, як наслідок, зниження ставок оподаткування та зменшення податкового тягара.

Слід зазначити і те, що за рахунок збільшення надходжень до бюджетів всіх рівнів будуть створені умови для формування запасів товарних ресурсів, які можуть використовуватися для утворення інтервенційних та інвестиційних фондів, оборотних фондів для реалізації регіональних і цільових програм.

Біржова інфраструктура, доповнена системою центрів віддаленого доступу в районах області, що спеціалізуються на виробництві зернових, і мережею елеваторів дозволить сільськогосподарським товаровиробникам самостійно виходити на ринок, минаючи посередників.

Центри віддаленого доступу (ЦВД) є найбільш перспективним напрямком надання біржових послуг сільським товаровиробникам і служать альтернативним способом доступу до загальної системи торгівлі зерном (СТЗ). Порядок їх роботи визначається біржовим майданчиком за погодженням з біржею (рис. 1.). Розмістити їх доцільно на базі інформаційно-консультативних центрів (ІКЦ). Подібний захід дозволяє отримати синергетичний ефект, що виражається в економії на оренді площ, оперативної допомоги при здійсненні біржової діяльності та підвищення ефективності збутової діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Рис. 1. Організаційна модель функціонування центрів віддаленого доступу

Джерело: власні дослідження автора

Для найбільш ефективного функціонування ЦВД в районах доцільно створити систему заготівельних елеваторів, які будуть діяти на основі приватно-державного партнерства. Подібний багаторічний досвід є в США, і він відмінно себе зарекомендував. Заготівельні елеватори можуть відрізнятися за розміром, але їх функції ідентичні: закупівля зерна у виробників і його подальше переміщення до кінцевого споживача по логістичній системі. Специфіка заготівельного елеватора полягає в тому, що він обслуговує внутрішню регіональну та внутрішній ринок країни. Зведення подібних об'єктів спричинить зниження витрат на транспортування і зменшить втрати від неправильного зберігання зерна.

З заготівельного елеватора закуплене зерно надходить покупцеві. Створення системи заготівельних елеваторів, по-перше, забезпечить профільному Міністерству отримання оперативної інформації про наявність зерна, грошових коштах, кредити та позики; по-друге, дасть можливість проведення аналізу руху зерна і налагодить грамотну логістику, забезпечуючи ув'язку попиту і пропозиції по регіонах країни; по-третє, дозволить сільським товаровиробникам самостійно приймати рішення про реалізацію виробленого зерна:

- поставляти на місцевий заготівельний елеватор по переважаючим ринковими цінами;
- ставати учасником ф'ючерсної торгівлі зерном;
- використовувати урожай як заставу для отримання позики.

Впровадження в господарську практику ф'ючерсних і форвардних угод дозволить сільськогосподарським товаровиробникам забезпечити себе фінансовими ресурсами, необхідними для покриття інфраструктурних і біржових витрат, а також отримати гарантований канал збуту зерна.

Найчастіше кредитні ресурси сільськогосподарському товаровиробнику необхідні; проблема полягає в тому, що багато банків неохоче кредитують дрібні і середні підприємства через відсутність заставного забезпечення кредиту.

Саме для вирішення цієї проблеми пропонується схема організації використання системи трьох простих складських свідоцтв, заснована на взаємодії елементів інфраструктури ринку складських свідоцтв (рис. 2.).

Рис. 2. Схема організації застосування простого складського свідоцтва (ПСС) для форвардних угод

Джерело: власні дослідження автора

Введення механізму складських свідоцтв сприятиме забезпеченню застави по кредитах для посівних і збиральних кампаній, подоланню монополізму великих підприємств зі зберігання сільськогосподарської продукції; збільшення обороту продукції; зменшення втрат, пов'язаних з неправильним зберіганням. Введення механізму складських свідоцтв активізує біржову торгівлю і дозволить зробити торги більш прозорими і оперативними, підвищить дисципліну в виконанні своїх зобов'язань сторонами угоди.

Високі інфраструктурні та біржові витрати є серйозною економічною перешкодою для дрібних і середніх підприємств. Можливим вирішенням цієї проблеми може стати пропонована автором схема використання трьох складських свідоцтв. Її перевагою в порівнянні з дією є отримання акцептором (кредитором, покупцем) всього комплексу майнових прав на зерно (володіння, користування і розпорядження).

Для покупця це означає, що він стає повноправним власником зерна, а для кредитора – те, що він під час передачі йому простого складського свідоцтва (ПСС) стає одноосібним власником активу до моменту погашення позичальником кредиту.

Елеватором виписується три простих складських свідоцтва; два на однакову суму, але для різних цілей: перше йде в забезпечення кредитного договору, друге виробник передає покупцеві зерна в якості забезпечення договору намір, а третє ПСС виписується на суму, що залишилася і залишається у сільськогосподарського товаровиробника. Предметом кредитного договору є цільовий кредит на ведення біржової діяльності та покриття інфраструктурних витрат із зазначенням терміну позики і відсотків переоплати. Після отримання кредиту товаровиробник вступає біржову діяльність, укладає договір на поставку. Далі здійснюється передача покупцеві другого ПСС і перерахування їм авансового платежу на рахунок виробника. На фінальній стадії сільськогосподарський товаровиробник сплачує банку кредит і відсотки по ньому, а банк, в свою чергу, повертає позичальнику складське свідоцтво та сільськогосподарський товаровиробник здійснює до поставку проданого активу.

При розміщенні зерна на зберігання незалежний експерт здійснює його оцінку, передає ці відомості на елеватор і банку. Елеватор виробляє страхування отриманого активу і передає відомості про що надійшов обсяг зерна, його оціночної вартості і страховій сумі біржі. Даний механізм представлений на рис. 3.

Впровадження моделі ціноутворення на зерно в господарську практику сільськогосподарських товаровиробників не тільки підвищить прибутковість виробництва зерна і знизить роздрібні ціни на продукцію його переробки, а й створить додаткові робочі місця в сільській місцевості.

Для досягнення найбільшої результативності розроблену модель доцільно впровадити в роботу інформаційно-консультативних центрів.

Рис. 3. Організаційно-економічний механізм взаємодії інфраструктури ринку складських свідоцтв

Джерело: Власні розробки автора

Запропонований підхід до формування цін дозволить керівникам господарств визначати оптимально допустимі економічні параметри ефективного виробництва і збуту зерна, що враховують диференціацію розмірів дотацій і субсидій, термін позики і процентні ставки за кредитами з урахуванням інфляційних процесів, а також варіантність збуту, і передбачає два варіанти формування цін з участю інформаційно-консультативних центрів, що виконують, крім традиційних завдань, роль центрів віддаленого доступу.

Варіант перший.

Самостійний вихід сільськогосподарських товаровиробників через ЦУД в СТЗ для здійснення внутрішніх і експортних операцій. Для підвищення ефективності такої схеми може бути задіяна мережа інформаційно-консультативних центрів, створених в межах проекту інформаційного забезпечення та підтримки агробізнесу. Цей механізм може бути реалізований на регіональному рівні, він вигідний як сільськогосподарським товаровиробникам, так і інформаційно-консультативним центрам, що є недержавними комерційними організаціями.

Варіант другий.

Продаж виробленого зерна здійснюється через Аграрний фонд за участю біржової інфраструктури. Подібна схема взаємодії сільськогосподарського товаровиробника, біржі та держави характерна для високого рівня розвитку державного регулювання ринку зерна, який передбачає розвинену систему біржової торгівлі зерном (рис. 4.).

Рис. 4. Організаційна модель збуту зерна за участю інформаційно-консультативних центрів

- умови поставки FOB
 - умови поставки EXW
Джерело: власні розробки автора

Впровадження запропонованої моделі в роботу інформаційно-консультативних центрів сприятиме не тільки більш ефективному плануванню виробничих і збутових витрат, а й підвищенню обізнаності сільськогосподарських товаровиробників про позитивні моменти, пов'язані зі збутом зерна з використанням механізму біржової реалізації зерна.

Висновки. Безсумнівно, в зерновому виробництві сильні цінові стимули, а значить, вдосконалення ціноутворення на зерновому ринку як складова частина державного регулювання зернового виробництва є важливою умовою підвищення рентабельності і формування рівних можливостей на світовому ринку зерна з виробниками інших країн. Для здійснення вищезазначених цілей необхідно:

1. визначити рівень інтервенційних закупівельних цін до початку зернозбиральних кампаній з відповідним широким інформуванням виробників про терміни закупівель та рівні цін; це мінімізує цінові спекуляції і створить умови ефективної роботи, крім того, виробництво і реалізація сільськогосподарської продукції ефективні лише при наявності адекватної інфраструктури зберігання і транспортування, тому важлива інфраструктурна підтримка;

2. підготувати матеріальну базу: створити бази даних, методики, рекомендації і програмні комплекси, які будуть надавати інформацію, забезпечувати проведення економічних розрахунків, спрямованих на обґрунтування внутрішніх угод, так і на складання прогностичних сценаріїв; в бази даних необхідно включити інформацію про внутрішні і світові ціни на зерно, митні збори, умови біржової торгівлі, тарифах і механізмах оплати, і дані повинні підтримуватися і розширюватися;

3. для забезпечення ефективного державного цінового регулювання необхідно стимулювати створення регіональних систем зернового моніторингу за складними цінами на зерно, станом попиту і пропозиції, витратами і рентабельністю виробництва зерна.

Література.

1. Ганганов В.М. Механізм розподілу доходів на зерновому ринку України / В.М. Ганганов, В.М. Лисюк, О.В. Нікішина // Економіка АПК. – 2012. - №12. – С. 29-36
2. Масло А. І. Економічна сутність, класифікація ризиків як об'єкту управління на біржовому товарному ринку [Електронний ресурс] / А. І. Масло // Ефективна економіка. – 2016. – № 1. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/49.pdf
3. Міщук Г. М. Товарні біржі України: тенденції та проблеми розвитку // Економіка України. – 2005. – № 4. – С. 47–53.
4. Шаповалов Є. А. Використання в Україні світового досвіду похідних фінансових інструментів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.02«світове господарство і міжнародні економічні відносини». – К., 2001. – 19 с.
5. Шмига О.О. Інфраструктурне забезпечення ринку продукції АПК / О. О. Шмига // Агроінком. – 2005. – №7. – С. 5-8

References.

1. Ganganov, V. M. Lisyk, V. M. and Nikishina, O. V. (2012), "The mechanism of income distribution on the grain market of Ukraine", *Economika APK*, vol.12, pp. 29-36.
2. Maslo, A. I. (2016), "Economic essence, classification of risks as an object management on a stock commodity market", *Efektivna ekonomika*, vol.1, http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2016/49.pdf (Accessed 25 Feb 2018).
3. Mischuk, G. M. (2005), "Commodity exchanges of Ukraine: trends and development problems", *Economic Ukraine*, vol. 4, pp. 47–53.
4. Shapovalov, Y.A. (2001), "Use of international experience in Ukraine derivative financial instruments", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.
5. Shmiga, O. O. (2005), "Infrastructure supply of the product market APK", *Agroincom*, vol.7, pp. 5-8.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2019 р.